

О.С. ТАРАСЕНКО,
Донецкий национальный технический университет

КОРПОРАТИВНА ВЛАСНІСТЬ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

Тенденція до формування корпоративної власності в Україні посилюється з причин закономірностей розвитку економіки ринкового типу, а також впливом світової тенденції переходу до інституціональної економіки. З точки зору структурування відносин власності корпоративна її форма найбільше відповідає цим процесам. Проте, національна економіка надає чимало особливостей формування корпоративної власності, які й підлягають науковому дослідженню.

Метою статті є виявлення у ході дослідження особливостей корпоративної власності в Україні, її функціонування на сучасному етапі та обґрунтування пропозицій відносно поліпшення умов її розвитку на шляху до інституціональної економіки.

Методологічними основами такого аналізу можна вважати те, що, по-перше, відправною точкою є загальна економічна теорія власності, по-друге, доцільність врахування закономірностей становлення корпоративної власності за досвідом розвинених країн, по-третє, виявлення тих особливостей, які є характерними для процесу формування корпоративної власності в Україні протягом перехідного періоду до ринку і на тепер.

Відомо, що відносини власності за будь-яким напрямом економічної теорії визнаються такими, що відіграють в суспільстві значну (або вирішальну) роль. Органічне поєднання в них економічного змісту і права власності трактується неоднозначно, проте, в аналізі багатьох теорій та концепцій присутніми є і те і інше. Нагадаємо, що марксистський напрям виділяє більшу значимість економічного змісту відносин власності, тоді як теорії неокласицизму і інституціоналізму переносять центр аналізу на «пучок» прав власності, що, з нашої точки зору, однаково науково. Більше того, за сучасних умов української економіки слід визнати майже об'єктивне посилення саме прав власності, що підтверджується науковими дискусіями з приводу процесів роздержавлення і приватизації державного майна і законотворчою роботою парламенту – зокрема з приводу прав власності на землю та її надра.

Отже, викладемо власну точку зору на особливості формування корпоративної власності в Україні. У ході дослідження виявилось принаймні п'ять особливостей.

Першою уявляється така, що впливає із особливостей становлення ринкових відносин в країні як певний феномен, оскільки природний процес еволюції товарного виробництва і відносин власності (від простого товарного господарства до державно-монополістичного товарного середовища) був на багато років перерваний існуванням планово-командної економіки, де товарно-грошові відносини відігравали допоміжну, а не основну роль. Перехід до ринкових відносин від регламентованої економіки таким чином є певним історичним феноменом. Тому перша особливість формування корпоративної власності в Україні прямо витікає, на наш погляд, із тієї економічної структури, яка передувала ринковим перетворенням.

З цього приводу наведемо думку А.Сірко, який стверджує, що «По суті, корпоративна власність як розвинута форма ринкового підприємництва механічно перенесена (трансплантована) у неринкове середовище, чим, власне, і зумовлюється її теперішня дискредитація через нестандартну, з точки зору загальноприйнятих постулатів економічної теорії, поведінку акціонованих підприємств» [1, с.59]. Розглянемо цю сентенцію. Перше за все слід погодитися з цим автором відносно того, що корпоративна власність дійсно є розвинутою формою ринкового підприємництва. І в цій якості її не було в попередній економіці. Можна визнати й те твердження, що теперішня поведінка акціонованих підприємств є нестандартною. Частково тому, що все ж головні організаційні принципи побудови і функціонування акціонерних товариств (АТ) зберігаються. Незгоду викликає лише твердження цього автора відносно «механічного перенесення» корпоративної власності у неринкове середовище. По-перше, чому «у неринкове середовище», коли мова йде про ринкове середовище на стадії його створення? Скоріше можна вважати, що планову форму корпорації трансплантовано у ринкову, а не навпаки. По-друге, «нестандартна» поведінка українських АТ зумовлена, на наш погляд, де-що іншими причинами – зокрема швидкістю створення АТ, відсутністю практики їх діяльності, участю держави через контрольний пакет акцій, тобто певну регламентацію їх діяльності.

Спробуємо через такий аналіз обґрунту-

© О.С. Тарасенко, 2007

вати першу особливість корпоративної власності в Україні. Теза перша. Якщо виходити із історичного процесу еволюції відносин власності, то очевидним є її поступове перетворення від общинної до державно-корпоративної (чи державно-монополістичної) капіталістичної чи соціалістичної форми на основі розвитку продуктивних сил, суспільних форм їх усупільнення, розподілу праці тощо. За певних припущень, з точки зору загальної теорії економічної організаційної еволюції індустріальної економіки [2, с.374-384] принципової різниці між державно-монополістичним капіталізмом і державно-монополістичним соціалізмом не існує – принципова різниця міститься у виробничих відносинах, відносинах власності зокрема. Ступінь усупільнення виробництва (і капітальних засобів) за часів планово-регламентованої економіки зокрема в УРСР була надзвичайно високою, доказом чого є підприємства-гіганти хоча б на території Донецької області. Отже, з цього боку створення у ході роздержавлення і приватизації переважно такої форми власності, як акціонерна, не є випадковим. І хоча підприємства стратегічного призначення, як правило, підлягали приватизації в останню чергу (а деякі з них взагалі не мають бути приватизованими) рівень усупільнення виробництва суттєво вплинув на процес формування корпоративної власності в Україні.* Теза друга. За часів планово-командної економіки створювалися і існували міжгалузеві зв'язки, що приймали своєрідні корпоративні форми – КАМАЗ, ЗАЗ, «Азовсталь» та ін., які за сучасних умов являють собою великі корпорації у вигляді державно-колективних чи державно-приватних холдінгів. Отже, і з цих позицій сучасні українські корпорації не є штучно перенесеними, а існують як суттєві структурні суб'єкти ринкових відносин. Теза третя. Фактом є й те, що за регламентованої економіки Україна входила до великих корпорацій РЕВ, тобто сумісно, нехай за планом, із капіталом країн-членів цієї організації (нафтопровід «Дружба», єдина енергетична система тощо). Тому і тут існували передумови створення корпоративної власності в Україні. Теза четверта. Не слід уявляти (бо такі намагання є), що СРСР і УРСР були ізольовані від світової економіки – досить широкі міждержавні економічні відносини існували і

мали тенденцію до зростання. Так, Донецька область зокрема мала такі відносини із більш як 100 країнами, з яких понад 30 відсотків становили капіталістичні країни. Результатом таких зв'язків було створення великих корпоративних об'єднань, наприклад ВАЗ у м.Тольятті, або діяльність морського порту в м.Одесі чи м. Маріуполі. З цих позицій можна стверджувати, що на українську ринкову дійсність протягом її створення суттєво вплинули і ці процеси корпоративності.

Таким чином, першою особливістю формування корпоративної власності в Україні слід вважати наявність її передумов у попередній планово-регламентованій економіці у вигляді державно монополізованих структур, які не механічно, а органічно вписалися у ринкове середовище. Вадами можна вважати тут лише те, що деякий час ці корпорації перебували за умови відриву від єдиного народногосподарського комплексу і переорієнтовувалися на ринкові принципи господарювання. Одночасно зауважимо, що для створення нових і кількісних об'єктів дрібної чи середньої приватної власності сприятливих умов не існувало (якщо не враховувати кримінальний характер первісного нагромадження капіталу окремими суб'єктами): відсутність у більшості населення первісного капіталу, надзвичайно високий процент по кредитах комерційних банків, відсутність чинного законодавства тощо. Тому статистичні органи до останнього часу надавали такий показник з кількості суб'єктів приватної власності, як 4,2 відсотка – зокрема у 2003 році. Лише з 2005 р., коли з непояснених причин до приватної власності почали відносити АТ, цей відсоток за один рік зріс за різними розрахунками до 77 – 82 на перше січня 2006 року. До речі, статистичний довідник надає таку класифікацію форм власності: приватна, державна та державна корпоративна, комунальна та комунальна корпоративна [3, с.62, 155].

Другою особливістю формування корпоративної власності в Україні, як уявляється, слід вважати відсутність принаймні до середини 90-х років минулого століття будь-яких наукових досліджень українських учених з проблем корпоративної власності, яка практично вже формувалася за процесами роздержавлення і приватизації. Дослідження цього плану почали з'являтися наприкінці 90-х років – на початку нового століття. Тобто, науково-теоретична розробка цих проблем відставала від практики процесів переходу, а отже, і створення цієї форми власності і корпоративного сектора економіки. Ця обставина не найкращим чином впли-

* У даному контексті ми відволікаємося від тих відмінностей, що мають акціонерна і корпоративна форми власності, оскільки це положення може бути темою окремого дослідження, хоча тут позначимо, що вони не є тотожними

нула на процес формування корпоративної власності, оскільки він відбувався, по-перше, стихійно і межувався із кримінальними методами залучення капіталу, по-друге, з-за вельми часто змінюваних урядів поза програмою влади, яка була б спроможною заповнити хоча б частково відсутність наукових розробок з цього приводу. В результаті, як справедливо відзначає Сірко, ні теоретично, ні практично не було розмежовано капітал-власність і капітал-функція і не склався прошарок менеджерів, спроможних узяти на себе функцію управління корпоративної власністю [1, с.59-60]. До того ж, дослідженню підлягала й така проблема, як розмежування реального і фіктивного корпоративного капіталу. Серед публікацій українських авторів слід відзначити статтю В.Семенюк [4], в якій вже постфактум аналізуються особливості функціонування корпоративного сектора української економіки та методів корпоративного управління ним. Увагу цей автор концентрує на відсутності цілісної системи управління державними корпоративними правами, що привело до розпорошення корпоративних прав, а створення у 1998 р. Національного агентства України з управління державними корпоративними правами привело лише до його протистояння з Фондом державного майна України, що, по-перше, блокує подальшу приватизацію, по-друге, провокує тіньову приватизацію, по-третє, зменшує корпоративний портфель держави (за 2002-2004 роки втричі).

Третя особливість корпоративної власності в Україні (і в Росії) міститься у відсутності наукового підходу до визначення її форми – приватна, колективна, змішана із державною чи інша за суттю. Серед учених немає єдиної точки зору, що позначається не тільки на різному трактуванні цієї проблеми навіть у підручниках для студентів, а й на статистичних даних, за якими не можна визначити ту частку капіталу і майна, яка належить до корпоративного сектору національної економіки – принаймні у динаміці. Без будь-яких пояснень одні вчені (і викладачі) трактують корпоративну власність однозначно як приватну, інші – як колективну. А.Бандилет, наприклад, однозначно не вважає корпоративну власність приватною. Він пише: «Яким би не був рух приватного капіталу, він віднині не може підірвати панівної позиції корпоративної системи. Сьогодні швидкість відтворення сукупного корпоративного капіталу є більш значущою, ніж цикл кругообороту розрізнених приватних капіталів» [5, с.56]. Навіть з оглядом на дискусії з цього приводу, не можна не враховувати тієї обставини, що корпоратив-

на власність сьогодні не є тією формою приватної власності, що існувала і існує у звичайному її розумінні, а форма організації і діяльності її підприємств суттєво відрізняється від звичайних приватних підприємств. Вказаний автор далі відзначає, що в умовах корпоративної власності колишні галузеві підприємства стають підрозділами багатогалузевої корпорації, а структура власності вертикально інтегрованої компанії забезпечує нижчі затрати розширеного відтворення порівняно з не інтегрованою компанією, забезпечується відносно висока оплата праці, зберігаються об'єкти соціальної сфери, посилюються можливості мобілізації інвестиційних ресурсів, встановлюються гарні відносини з органами влади. Великі структури функціонують як складна економічна система [5, с.56-61].

Прибічники трактування корпоративної власності як приватної її форми примушені визнати, що вона є просто новим виразом свого існування. Тоді виникає питання: якщо це новий вираз, то чого – нового змісту? Адже форми без змісту не буває. Отже, логічніше за теорією і очевидно за практикою, що корпоративна власність вже не є приватною формою, а наповнена новим змістом, який за суттю і є колективною її формою. Навіть організаційний устрій корпорації відображає саме таке бачення, оскільки капітал корпорації є сумісним. Еволюція розвитку приватної власності за відомим сценарієм (від індивідуального до суспільного капіталу, від дрібної приватної власності до великої монополізованої, корпоративної і державно-корпоративної) свідчить про природний процес модифікації відносин власності. Не слід забувати і про те, що саме корпоративна власність і корпоративний сектор економіки можуть забезпечити реальні економічні умови більш високого рівня задоволення соціальних потреб членів корпорації і всього суспільства, оскільки забезпечення мети корпорації (прибутку) за сучасних умов може бути здійснено лише через забезпечення цілей суспільства (життєвий рівень населення), що обґрунтував ще Дж.К.Гелбрейт.

На практиці, на наш погляд, подібне вже відбувається в Японії, де вирішення соціальних проблем здійснюється в єдності з економічними. 90-ті роки ХХ століття тут позначилися структурними змінами, які передбачали впровадження системи «кейрецу» – взаємозв'язок головного і суміжних підприємств з одночасним контролем якості і розробок. Створення нових сфер промисловості супроводжувалося будівництвом житла, реформою системи соціалі-

льного забезпечення, медичного обслуговування, освіти, впровадження інформатики у засоби зв'язку та в охорону довкілля. Одночасно трудові відносини базуються на філософії народу і п'яти системах: довічного найму, кадрової ротації, підготовки на робочому місці, репутації і оплати праці, що є підсистемами єдиної системи високоєфективної роботи корпорації – мобілізації творчості, інтелектуальних здібностей і фізичних можливостей людини, забезпечуючи високий життєвий рівень її членів і населення країни. До речі, продуктивність праці в Японії розуміють як стан розуму. Не останню роль відіграє тут принцип трипартизму: громадськість – трудівники – роботодавці. Роль держави виявляється лише у визначенні соціальних стандартів, а соціальний захист людей забезпечується в основному корпорацією. Отже, з певною часткою припущення можна вважати японський досвід корпоративної власності таким, що найбільше відповідає тенденції до інституціональної економіки, в якій корпоративна власність виступає чи не головним інститутом. Сучасні японські корпорації контролюють за деякими оцінками до 75 % промислових активів країни.

Таким чином, досягнення наукового консенсусу у більш чіткому визначенні форми корпоративної власності, її функцій і досягнення двосединої мети (корпорації і суспільства) має практичне значення для України.

Четверта особливість формування корпоративної власності уявляється в тому, що період завершення ринкових перетворень в Україні співпав із періодом всесвітньої тенденції до інституціональної економіки. Таке в цілому сприятливе співпадіння надає можливостей передбачення науково-теоретично і розробки науково-практично програми активної «участі» корпоративного сектора української економіки в інституціональному процесі. В цьому контексті важливим є визначення корпорації як певного інституту. За відомою і прийнятою концепцією Д.Норта поняття інституту зводиться до формальних правил і неформальних обмежень поведінки людей, які структурують політичні, економічні і соціальні взаємодії, а також правила і механізми, що забезпечують їх виконання. Як витікає із самої теорії інституціоналізму, інститутом є «соціальне створення», що формується із взаємодії людей один з одним, природою і культурою. Таке уявлення інституту дозволяє віднести до цієї структури будь-яку сукупність відносин між агентами на принципах взаєморозуміння, що діють за певними правилами: ринок, держава, власність,

корпорація тощо. Незважаючи на те, що інституціоналізму як важливому напрямку економічної теорії сьогодні виповнюється 100 років, його постулати поширюються, поглиблюються і практично втілюються у життя.

З цих позицій корпоративна власність в Україні є інститутом, який поступово, еволюційно і одночасно створює умови завершення перехідного періоду від регламентованої економіки до економіки, що функціонує за ринковими принципами господарювання, і умови переходу української економіки до інституціональної. Саме корпорація як досить складний техніко-технологічний і соціально-економічний інститут поєднує в собі задатки майбутнього органічного поєднання технологічного, економічного, соціального прогресу – віковичну мрію видатних представників людства.

П'ята особливість формування корпоративної власності в Україні виявляється, на жаль, у очевидному процесі перерозподілу економічної влади через боротьбу за об'єкти власності, розпорошення прав власності і політичну складову цієї боротьби. На наш погляд, цей процес почався з того хаосу, що існував за часів ринкової ейфорії першої половини 90-х років минулого століття, коли багатьом, навіть ученим, здавалося, що ринок вирішить якщо не всі, то більшість економічних і соціальних проблем суспільства, коли державні органи планування і організації було майже знищено і було проголошено гасло: можна все, що не заборонено законом. Безглузде гасло за умови, коли ще не було ніякого законодавства відносно ринкових реформ. Саме тоді широким фронтом відбувався процес первісного нагромадження капіталу за рахунок зубожіння широких верств населення під привабливою вивіскою сертифікатної приватизації (в Донецькій області – через віртуальну компанію ДИКОМ та існуючу й досі страхову компанію АСКО, де безслідно зникли приватизаційні сертифікати). Хоча процес роздержавлення і приватизації було все ж поставлено у певні законодавчі рамки, незаконні дії щодо державної власності не припинилися, а прийняли інші форми, в результаті чого з'явився в нашій країні такий феномен, як власність і влада директорів. Реструктуризація корпоративної власності відбувається тепер на основі перерозподілу її об'єктів, у тому числі і через так звану реприватизацію.

Крім означених особливостей формування корпоративної власності в Україні слід звернути увагу на ті проблеми, що існують завдяки недосконалому впровадженню звичайних атрибутів її функціонування. Мова йде про такі з

них, як корпоративне управління, корпоративний контроль, участь держави в діяльності корпоративного сектору економіки, формування інвестиційного фонду. І хоча ці проблеми підлягають дослідженню у якості самостійних, коротко означимо їх тут.

Перш за все, відзначимо, що в сучасній українській науковій літературі значно більшої уваги приділяється корпоративному управлінню, ніж корпоративній власності, що теж можна віднести до особливостей її формування і розвитку в Україні. Причини, на наш погляд, містяться як в об'єктивних обставинах розвитку національної економіки, так і в суб'єктивному підході до проблем управління. До об'єктивних причин слід віднести ті особливі умови, за яких формувалася корпоративна власність, що розглянуто тут, первісну відсутність чи нестачу професійних менеджерів для управління корпорацією – особливо на тлі зростаючої ролі персоналу корпорації в її діяльності, а також те, що корпорація, як відзначалося, є складним техніко-технологічним і соціально-економічним інститутом, що потребує вивчення. До суб'єктивних – відносна легкість досліджень проблем корпоративного управління порівняно із проблемами власності, оскільки в західній економічній літературі методи, моделі і механізми корпоративного управління було вже досить глибоко розроблено (Р.Акофф, І.Ансофф, П.Друкер, О.Тоффлер та ін.). Потяг до дослідження проблем корпоративного управління українських учених підсилюється й тим, що досі не створено законодавчої регламентації його формування, захисту прав акціонерів і немає такої державної установи, яка б реально займалася корпоративним управлінням. Практика дійсно потребує створення теоретичної національної моделі ефективного корпоративного управління, яка б сприяла поєднанню інтересів членів корпорації і суспільства.

Чимало досліджень присвячено й корпоративному контролю [4; 5], його внутрішнім (рада директорів, загальні збори акціонерів, діяльність опозиції) і зовнішнім (банківській контроль, контроль фондового ринку, ринок корпоративного контролю) механізмам. Головною метою таких досліджень, як уявляється, повинен бути аналіз причин невиправданого нерівного доступу до власності корпорації її членів і пропозиції щодо послаблення такої нерівності (хоча сама організаційна структура корпорації передбачає її – інсайтери і аутсайтери), тобто послаблення у рамках статутної справедливості.

Проблемою є участь держави в корпоративній власності, в корпоративному управлінні і контролі. Тут є різні рівні аналізу: через аналіз тих корпорацій (АТ), в яких держава має контрольний пакет акцій; через аналіз відкритих акціонерних товариств (ВАТ) і закритих акціонерних товариств (ЗАТ); через аналіз АТ з іноземним капіталом; через аналіз виконання стратегічних програмно-цілевих програм. Оскільки діяльність корпорацій все більше впливає на розвиток національної економіки (а економіку сучасних розвинених країн можна визнати економікою великих корпорацій), науково-теоретичні дослідження в цьому напрямі набувають чималого значення. Хоча на сьогодні, як відзначає М.Туриянська [6, с.123-124], вплив держави на корпоративний сектор економіки має чимало вад: навіть для тих АТ, де відсутня державна акціонерна участь, держава опосередковано є власником, оскільки привласнює значні кошти підприємств через прямі і непрямі податки і нарахування на оплату праці; держава «регулює» привілеї і пільги, порушуючи принцип справедливості по відношенню до різних АТ; держава залишає за собою право використання дійових механізмів перерозподілу власності корпорацій на користь вирішення бюджетних проблем, оскільки є значним кредитором і може реалізуватися через податкову заставу та продаж заставного майна. З іншого боку, практично втрачено вплив держави на холдінгові компанії та фінансово-промислові групи (ФПГ). Отже, державне втручання у корпоративний сектор української економіки є суперечливим. Це підтверджується, наприклад, досвідом Південної Кореї, де держава, з одного боку, сприяла становленню корпоративного сектора економіки практикою планування, протекціоністською політикою, підтримкою розвитку корпоративної форми організації виробництва і його реструктуризації, з іншого боку, висока частка державної участі заважає більш ефективному використанню капіталу – зокрема з-за сильної експортної залежності, загальної некредитоспроможності корпоративного сектора та гальмування діяльності ФПГ. Тому уявляються більш перспективними наукові дослідження сумісних державно-корпоративних структур з виявленням їх позитивів і негативів для України.

Щодо формування інвестиційного фонду корпоративного сектора економіки, то воно теж є як теоретичною, так і практичною проблемою. Справа в тому, що використання звичайних джерел інвестування діяльності корпорацій не забезпечує сучасних потреб розвитку цієї

форми власності. До звичайних джерел інвестування, як відомо, відносяться: частина прибутку корпорації, амортизаційний фонд (внутрішні ресурси), фондовий ринок, банківські кредити, іноземне інвестування (зовнішні джерела). Зазначений вище автор бачить можливість додаткового інвестування з таких джерел, як залучення коштів тіньової економіки, заощадження та накопичення населення, венчурний капітал (інноваційний розвиток), кластери для регіональних компаній [6, с.229-231; розділ 5]. У цьому контексті слід зазначити, що не тільки інвестиційна проблема стоїть перед корпоративним сектором економіки України, а й інноваційна, оскільки на сьогодні цю діяльність зведено до мінімального рівня, що обумовлює, на жаль, падіння частки високотехнологічних виробництв у промисловості, конкурентоспроможності її продукції на світовому ринку, а науково-технічні кадри нерідко використовуються не за призначенням, а це є прямим свідченням від'ємності національного багатства країни. Наслідком цього є те, що «...в Україні дедалі більше місця у структурі виробництва посідають галузі проміжного продукту, тоді як розвиток економіки пов'язаний передусім із зростанням кінцевого продукту з високим змістом доданої вартості» [7, с.24]. Оскільки сьогодні не можна відділити корпоративний сектор від національної економіки, про що вже йшлося, то, з одного боку, його функціонування суттєво впливає на всю економіку країни, з іншого боку, тенденції, що є характерними всієї економіки, обумовлюють розвиток і корпоративної власності.

Висновок. Аналіз особливостей формування корпоративної власності в Україні доводить:

а) Корпоративна власність сьогодні є спадкоємницею тієї монополізованої державної власності, що існувала за часів попередньої жорстко регламентованої економіки УРСР, якщо мати на увазі ступень усупільнення продуктивних сил на той час. Разом з тим, не слід вважати, що її просто трансплантовано у нове ринкове середовище, оскільки протягом перехідного періоду відбулася реструктуризація і переорієнтація корпоративних структур, які зараз виступають повноцінними суб'єктами ринкових відносин.

б) Корпоративний сектор економіки створювався майже стихійно, оскільки за часом практика випереджала теорію – до середини 90-х років минулого століття не було науково-теоретичного обґрунтування цього процесу. Лише постфактум з'являються публікації укра-

їнських вчених, присвячених проблемам корпоративної власності, корпоративного управління і корпоративного сектора національної економіки.

в) Проте, існуючі наукові розробки й досі не визначили важливе теоретичне і практичне питання відносно того, яку форму власності являє собою корпорація – приватну, колективну, приватно-колективну, державно-колективну чи ще якусь. До 2005 р. статистичні органи держави однозначно відносили АТ до колективної форми власності, а у довідниках за 2005 рік вони вже опинилися у графі «приватна власність», що без пояснень не є зрозумілим. Авторська аргументація доводить, що корпоративну власність за суттю слід вважати колективною формою власності, оскільки вона є інтегрованою, і за організаційною структурою є суцільною.

г) Корпоративна власність за техніко-технологічними і соціально-економічними ознаками є інститутом, який поступово, еволюційно і одночасно суттєво впливає на процес завершення переходу до ринкових принципів господарювання і процес переходу суспільства до інституціональної економіки, що означає поступове входження України до світового прогресу.

д) Особливістю формування корпоративної власності є, на жаль, і те, що відбувається перерозподіл і розпорошення її об'єктів – спочатку за процесом первісного нагромадження капіталу за рахунок зубожіння населення і кримінальних дій, за процесом непрозорої приватизації державного майна, а згодом і за процесом прямого перерозподілу цієї власності.

До цих особливостей слід додати загальні тенденції національної економіки, що впливають на функціонування корпоративної власності як-то: недосконалість системи управління (у тому числі корпоративного), державного і корпоративного контролю; економічна політика держави і її вплив на корпоративний сектор економіки – зокрема інвестиційна і інноваційна політика. Отже, на особливості формування і функціонування корпоративної власності в Україні впливає сукупність обставин, дія яких не є однозначною.

Література.

1. Сірко А. Корпоративна власність у транзитивній економіці // Економіка України. – 2003. – №2. – С.57-64
2. Белоусенко М.В. Общая теория экономической организации. Организационная эволю-

ция индустриальной экономики. – Монография. – Донецк. – 2006. – 429 с.

3. Україна у цифрах 2005. – Статистичний довідник. –К.: Вид-во «Консультант». – 2006. – 247 с.

4. Семенюк В.П. Розвиток корпоративного сектора економіки та корпоративного управління в Україні //Економіка прогнозування. – 2005. – №3. – С.78-88

5. Бандилет А. Стан і перспективи розвитку корпоративних структур //Економіка України. –

2005. – №11. – С.55-61

6. Туріянська М.М. Інвестиційні джерела. – Монографія. – Донецьк. – Юго-Восток. –2004. – 317 с.

7. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси //Економіка України. – 2003. – №11. – С.18-28.

Статья поступила в редакцию 12.01.2007

Н.В. ЮРГЕЛЬ,

Гродненский государственный университет им. Я.Купалы

ТРАНСФОРМАЦИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В ФИРМУ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДНОЙ ЭКОНОМИКИ

В 90-е годы прошлого века образовалась группа (бывших социалистических) стран, "стартом" переходных процессов в которых стал "уход" от плановой экономики. По мнению Т.Н. Душанич: «Общим для всех переходных периодов является качественное изменение в основах общества, движение к новой экономической организации. В этот период происходит регресс, стагнация и, в конце концов, отмирание одной экономической системы и возникновение и развитие системы нового типа» [1]. Мировая история до недавнего времени не имела опыта перехода отдельных стран от командно-административной системы (КАС) к рыночной. Проблемы, с которыми столкнулись страны Центральной и Восточной Европы и бывшего СССР на пути перехода к рынку, со всей очевидностью выявили роль институциональных факторов в функционировании экономики. Решающий фактор успеха трансформации – формирование рыночных институтов, которые порой приходится создавать на пустом месте. "Институциональная основа играет главную роль в функционировании экономики..." – считает Д.Норт [2].

В реформируемой системе процесс институциональных преобразований предполагает создание институтов на всех уровнях национальной экономики. Под экономическими институтами в современной теории понимаются «правила игры» в обществе или «созданные человеком» ограничительные рамки, которые организуют взаимоотношения между людьми. Они создают структуру побудительных мотивов человеческого взаимодействия, уменьшают неопределенность, организуя повседневную жизнь. В зависимости от того, где зафиксиро-

ваны институты, различают формальные¹ и неформальные² институты [2].

Один из важнейших институтов в рыночной экономике – фирма. В переходный период происходит трансформация государственного социалистического предприятия, бывшего элементом партийно-хозяйственной иерархии, в фирму – равноправного экономического агента, самостоятельно принимающего решения. Поэтому вопрос изучения особенностей функционирования фирмы в условиях переходной экономики является актуальным для экономики любой страны, стоящей «на перепутье». Актуальность обозначенной проблемы подтверждается большим количеством публикаций в русскоязычной экономической литературе, авторами которых являются: Е. Аврамова, Е. Борисов, Ю.Богатин, В. Веснин, В. Волков, В. Видяпин, В. Гальперин, И. Гурков, А. Дёмин, Г.Клейнер, О. Кобяк, Н.Мельникова, Н.Розанова, Т. Черемсина и многие другие.

Цель данного исследования заключается в рассмотрении траектории развития фирмы в

¹ Формальные институты предписаны в конституции и писаном праве – в законах, нормативных актах, кодексах. Они создаются централизованно и обеспечиваются легальной и специализированной защитой со стороны государства.

² Неформальные институты представлены обычаями, историческими традициями, духовным складом населения, уровнем правосознания, образом мыслей, привычками. Они также важны в поведении фирм, несмотря на то, что не зафиксированы в письменной форме.

© Н.В. Юргель, 2007